

Tabiat, Tahayyül ve Tahakküm Erken Cumhuriyet Dönemi'nde İdeoloji, Su ve Ulus İnşası

ONUR İNAL *

Universität Wien: Wien, AT,
Department of Near Eastern Studies
onur.inal@univie.ac.at

ORCID: 0000-0002-1828-6698
Makale geliş tarihi: 2 Mayıs 2023
Makale kabul tarihi: 3 Haziran 2023

Özet

Erken Cumhuriyet döneminde devleti yönetenler güçlerini ve meşruiyetlerini pekiştirmede, devlet inşası sürecini kolaylaştırmada, ulusal kimliği güçlendirmede ve ulusal sınırlar içerisinde daha fazla nüfus sahibi olmada büyük ölçekli su altyapılarını kullanmıştı. Dahası, David Blackbourn'un on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Almanya'da tabiat ve ulus inşası üzerine yaptığı çalışmada ortaya koyduğu gibi, "güven veren" hidrolik altyapılar, devletin kültürel propaganda için başvurduğu etkin bir aygıt haline gelmişti. Bu çalışmada, Kemalist rejimin barajlar, rezervuarlar, bentler, drenaj ve su kanalları gibi hidrolik altyapılar yoluyla doğayı tahakküm altına alma mücadelesini, sudan hem istifade ederek hem de verdiği zararların önüne geçerek devlet hegemonyasını kurma ve genişletme çabalarını modernleşme ve çağdaşlaşma süreçleri bağlamında ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Su, hidrolik altyapılar, ulus inşası, Kemalizm, Erken Cumhuriyet Dönemi

Abstract

Nature, Imagination, and Hegemony: Ideology, Water, and Nation Building in Early Republican Turkey

In Early Republican Turkey, the ruling elite used large-scale water infrastructures to consolidate their power and legitimacy, facilitate state-building, reinforce national identity, and exert greater influence within national borders. Moreover, as David Blackbourn has shown in his study on nature and nation-building in late nineteenth-century Germany, "reassuring" hydraulic infrastructures became an effective apparatus for cultural propaganda by the state. This study examines the Kemalist regime's struggle to subjugate nature through hydraulic infrastructures such as dams, reservoirs, dykes, drainage and water canals, as well as its efforts to establish and expand state hegemony by both exploiting water and preventing its damages in the context of modernization processes.

Keywords: Water, hydraulic infrastructures, nation building, Kemalizm, early republican period

* Makalenin taslak halini dikkatli bir şekilde okuyan ve faydalı önerilerde bulunan Nurçin İleri, Mehmet Kentel ve Levent Tosun'a, ayrıca değerli görüş ve katkılarından dolayı makalenin hakemlerine teşekkürü bir borç bilirim.

Giriş

Erken Cumhuriyet Dönemi'nin etkin gazetecilerinden Falih Rıfkı Atay, dönemin en önemli prestij projelerinden biri olan Çubuk Barajı'nın resmi açılışı arifesinde Cumhuriyet gazetesinde bir köşe yazısı kaleme almıştı. "Bozkır'da medeniyetin temeli sudur" diyen Atay, Cumhuriyet nafiasının başlıca eseri olarak ifade ettiği barajın, birkaç gün içerisinde Ankara'yı suya kavuşturmakla kalmayıp "su davasını her tarafta halletmek itikadını verdiği" için çok önemli olduğunu belirtmişti. Atay yazısında Anadolu'da tevekkül yerine akıl ve eylemin hâkim olacağına, suyun fakirlik ve yoksulluğu ortadan kaldıracığına işaret etmişti.¹ Öte yandan, yine aynı dönemde, başka bir usta gazeteci Ahmet Emin Yalman ise başyazarı olduğu *Tan* gazetesinde "Suya karşı savaş ilan ettik" başlıklı bir yazı yayımlamıştı. Yazısında Yalman'ın ulusun faydası için bilim ve teknoloji kullanılarak zapt edilmesi gereken bir düşman olarak tanımladığı sular taşkın ovaları, bataklıklar ve diğer sulak alanlardı. "Bir müddetten beri memleketin mukadderatında büyük bir rol oynayacak çarpışma içindeyiz. 'Su' adlı bir düşmana karşı on yedi yerde cephe kurduk" diyen Yalman'a göre suya karşı verilen mücadele, askeri bir harekâtı çağrıştırıyordu. Yalman dönemin Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya'yı bu hareketin kumandanına; "amansız su harbi"nin farklı cephelerinde görevli müteahhit, uzman, su mühendisi ve personeli bilim adamlarından oluşan fen ordularına; kepçe, dragline ve ekskavatör gibi iş makinelerini de bu savaşta kullanılan ağır silahlara benzetiyordu.²

Döneme ait anlatılarda ve beyanatlarda, bir tarafta Atay gibi susuzluk ile siyasi, iktisadi ve kültürel çöküş arasındaki bağlantıyı işaret eden ve memlekette boşa akıp giden suların yararlanılmasını savunan, diğer taraftan da Yalman gibi Anadolu'nun sucul doğasını düşman, Kemalist kadrolarıysa kurtarıcı olarak gösteren ifadeler ve figüratif temsiller yer bulmuştu. Bu anlatımlar her ne kadar birbirine karşıt gibi görünse de aslında özünde modernleşme, kalkınma ve refah için Anadolu'daki suların ehlileştirilmesi ve kontrol altına alınmasının önemini vurguluyordu. Ekin Kurtiç'in ifadesiyle, dönemin siyasi ve entelektüel aktörleri eylemde ve söylemde "su için ve suya karşı çifte bir mücadeleye" girişmişlerdi.³

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde devleti yönetenler güçlerini ve meşruiyetlerini pekiştirmede, devlet inşa sürecini kolaylaştırmada, ulusal kimliği güçlendirmede ve ulusal sınırlar içerisinde daha fazla nüfuz sahibi olmada büyük ölçekli su altyapılarını kullanmıştı. Dahası, David Blackbourn'ün on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Almanya'da tabiat ve ulus inşası üzerine yaptığı çalışmada ortaya koyduğu gibi "güven veren" hidrolik altyapılar, devletin kültürel propaganda için başvurduğu etkin bir aygıt haline gelmişti.⁴ Bu çalışmada, Kemalist rejimin barajlar, rezervuarlar, bentler, drenaj ve su kanalları gibi hidrolik altyapılar yoluyla doğayı tahakküm altına alma mücadelesini, sudan hem istifade ederek hem de verdiği zararların önüne geçerek devlet hegemonyasını kurma ve genişletme çabalarını modernleşme ve çağdaşlaşma süreçleri bağlamında ele alacağım.

¹ Falih Rıfkı Atay, "Baraj'da", *Ulus*, 26 Ekim 1936.

² Ahmet Emin Yalman, "Suya Karşı Amansız Bir Cephe Açtık", *Tan*, 24 Mayıs 1938.

³ Ekin Kurtiç, "Sediment in Reservoirs: A History of Dams and Forestry in Turkey", *Transforming Socio-Natures in Turkey: Landscapes, State and Environmental Movements*, yay. haz. Onur İnal ve Ethemcan Turhan (Londra: Routledge, 2020), 94.

⁴ David Blackbourn, *The Conquest of Nature: Water, Landscape, and the Making of Modern Germany* (Londra: Pimlico, 2016).

Kemalizm'in Hidrolik Misyonu

Baraj, hidroelektrik santral, rezervuar, kaptaj, sulama kanalı gibi hidrolik altyapılar şüphesiz ki devlet otoritesinin kurulması ve güçlenmesiyle yakından ilişkili. Geçmişten günümüze farklı coğrafi, siyasi ve sosyal bağlamlarda devletlerin, gücü merkezileştirmek ve vatandaşlar üzerindeki otorite ve hegemonyalarını arttırmak için hidrolik altyapılardan faydalandıkları bir gerçek. Antik dünyada Mısır, Mezopotamya, Çin, Maya gibi medeniyetler, gelişmişliklerini suyu kontrol etme ve yönetmedeki başarılarına borçluydu. Alman asıllı Amerikalı tarihçi Karl Wittfogel, en bilinen ve yayımlandığı günden bu yana tartışılmakta ve eleştirilmekte olan eseri *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power*'da [Oryantal Despotizm: Mutlak Gücün Karşılaştırmalı İncelemesi], suya hâkim olan despotik devletlerin daha geniş alanları kontrol ettiğini ve daha uzun ömürlü olduklarını yazar.⁵ Büyük ölçekli hidrolik işler, erken dönem imparatorlukların çöküşüyle birlikte -Çin hariç- neredeyse yok oldular. On dokuzuncu yüzyılda sömürgecilikle beraber adeta yeniden doğan büyük çaplı su işleri, devletlere su ve enerji kaynaklarını kontrol etme imkânı sağladı.⁶ Post-imparatorluk yahut imparatorluk sonrası dönemdeyse, özellikle de yeni kurulan ulus-devletlerde kurucu-yönetici elitler; devletleşme, modernleşme ve kimlik inşaa süreçlerinde suya büyük önem atfederek "hidrolik misyonlar" üstlendiler.⁷ Yirminci yüzyılın başlarından itibaren sel ve kuraklıkla mücadele etmek, hidroelektrik enerji üretmek, tarımsal sulamayı gerçekleştirmek, evsel ve endüstriyel kullanım için su tedarik etmek gibi amaçlara sahip hidrolik misyonların hayata geçirilebilmesi için de su bürokrasileri (veya hidrolik bürokrasiler) oluşturdu- lar.⁸ Bu dönemde örneğin İspanya'da *regeneracionismo* hareketi bir baraj ve sulama kanalları ağının tarımsal modernizasyonda önemli bir rol oynayabileceği düşüncesini öne sürmüş, daha sonra bu rejenerasyonist söylem General Francisco Franco'nun 1939-1975 yılları arasındaki diktatörlük yönetimi sırasındaki kapsamlı baraj programına temel oluşturmuştur.⁹

Kemalist seçkinler de devlet yönetimini devraldıkları günden itibaren modernleşme, ulus inşası ve kimlik oluşturma çabalarının bir parçası olarak gördükleri ulusal bir hidrolik misyonu hayata geçirmek için ellerindeki kurumsal, ekonomik ve yasal imkanları kullanmışlardır. Yönetici seçkinlere göre ulusal hidrolik misyon, barajlar, rezervuarlar ve sulama sistemleri inşaa ederek su sıkıntısının üstesinden gelerek ve istenmeyen su-

⁵ Karl A. Wittfogel, *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power* (New Haven: Yale University Press, 1957).

⁶ François Molle, Peter P. Mollinga ve Philippus Wester, "Hydraulic Bureaucracies and the Hydraulic Mission: Flows of Water, Flows of Power", *Water Alternatives* 2, no. 3 (2009): 329.

⁷ Philippus Wester, "Capturing the Waters: The Hydraulic Mission in the Lerma-Chapala Basin, Mexico (1876-1976)", *Water History* 1, no. 1 (2009): 9-29; Molle, Mollinga ve Wester, "Hydraulic Bureaucracies", 328-49.

⁸ Molle, Mollinga ve Wester, "Hydraulic Bureaucracies", 328-49.

⁹ Erik Swyngedouw, "Modernity and Hybridity: Nature, Regeneracionismo, and the Production of the Spanish Waterscape, 1890-1930", *Annals of the Association of American Geographers* 89, no. 3 (1999): 443-65; Erik Swyngedouw, "Technonatural Revolutions: The Scalar Politics of Franco's Hydro-Social Dream for Spain, 1939-1975", *Transactions, Institute of British Geographers New Series* 32, no. 1 (2007): 9-28. Yirminci yüzyılın başlarından itibaren teşkil olan ulusal su bürokrasilerine Avrupa dışı örnekler olarak Amerika Birleşik Devletleri'ndeki *Bureau of Reclamation* (İslah Bürosu, 1902), Brezilya'daki *Inspetoria de Obras Contra as Secas* (Kuraklıkla Mücadele İşleri Müfettişliği, 1909) ve Meksika'daki *Comisión Nacional de Irrigación* (Ulusal Sulama Komisyonu, 1926) verilebilir.

ları kontrol altına alarak devlet otoritesinin tesisine ve vatandaşların milli bağlarının kuvvetlenmesine katkı sağlayacaktı. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde hidrolik misyonun yürütücüleri olan su bürokratları ve mühendisleri Osmanlı kurumlarında eğitim görmüş ve Osmanlı topraklarında sulama işlerinin yürütülmesinde görev almış tecrübeli kişilerdi. "Hidrolik bürokratlar" veya "hidrokratlar" olarak da tanımlanabilecek bu kişiler, hidrolik misyonun yerine getirilme sürecinin kilit aktörleri oldular. Devletin, ekonomik büyüme ve kalkınmanın itici gücü olarak suya duyduğu heyecanı iddialı projelere dönüştürmeyi üstlendiler.

Kurucu iradenin hidrolik kalkınmaya olan bağlılığının bir göstergesi, 1924 yılının Ocak ayında Selanik doğumlu su mühendisi Süleyman Sırrı'nın [Aral] Nafia Vekili olarak atanmasıydı.¹⁰ Cumhuriyet'in ilanından önce imparatorluğun çeşitli bölgelerinde nehir ıslahı ve su alt yapı inşaa projelerinde görev almış olan Süleyman Sırrı, ilk adım olarak on altı maddeden oluşan bir talimatname hazırladı. İcra Vekilleri Heyeti'nin (Bakanlar Kurulu) 22 Temmuz 1925'teki toplantısında kabul edilip Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in [Atatürk], Başbakan İsmet'in [İnönü] ve on bir vekilin imzasıyla yürürlüğe giren bu talimatnameye göre Türkiye on iki hidrolik bölgeye ayrıldı ve merkezî bir Sular Fen Heyeti Müdürlüğü kuruldu. [Görsel 1] Daha sonra, on iki hidrolik bölgenin yedisinde (sırasıyla Bursa, İzmir, Antalya, Ankara, Adana, Samsun ve Malatya) su bölge müdürlükleri teşkil edildi ve her bir müdürlük bünyesinde gözlem istasyonları kuruldu. Bölgesel su müdürlükleri nehir havzalarını ölçmek, etüt haritaları ve jeolojik haritalar hazırlamak, meteorolojik gözlemler yapmak, hidrolojik incelemelerde bulunmak ve elde edilen verileri sulama, hidroelektrik ve drenaj planları geliştirmek için kullanmakla görevlendirildi.¹¹ Ancak Süleyman Sırrı'nın 1925'teki erken ölümü ve ardından 1926-28 yılları arasında Anadolu'nun büyük bölümünü etkileyen kuraklık, su altyapı çalışmalarını kesintiye uğrattı.

[Görsel 1]
T.C Nafia
Vekâleti
Sular Umum
Müdürlüğü Daire
Havzalarını
gösterir harita
Kaynak:
10 Yılda Türkiye
Nafiası,
1923-1933
(İstanbul:
İstanbul
Matbaacılık,
1933)

¹⁰ Galip Büyükyıldırım, "Türkiye'de Su Mühendisliğinin Öncüsü, Türkiye Cumhuriyeti'nin 2. Bayındırlık Bakanı Süleyman Sırrı", *Türkiye Mühendislik Haberleri* 453 (2009): 36-39.

¹¹ Talimatnamenin tam adı "Su İdarelerinin Taksimat, Teşkilat ve Zeaifi (Görevleri) Hakkında Talimatname"dir. Bkz. Galip Büyükyıldırım, "1925 Talimatnamesi, Türkiye'de Akarsu Ölçümlerinin Başlangıcı", *Pamukkale Üniversitesi VI. Ulusal Hidroloji Kongresi Bildiriler Kitabı*, 22-24 Eylül 2010, yay. haz. Halil Karahan ve Orhan Baykan (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, 2010), 46-47; "Cumhuriyet Hükümeti Zamanında: Su Siyaseti", *İktisadi Yürüyüş* 45-46 (29 Ekim 1941), 30; *10 Yılda Türkiye Nafiası, 1923-1933* (İstanbul: İstanbul Matbaacılık, 1933), 61.

Erken Cumhuriyet idarecileri su meselesini 1929 yılında tekrar ele aldı. Sular Fen Hevetyi Müdürlüğü, 29 Mayıs 1929 tarihinde çıkarılan ve Necmeddin Sadık'ın "milli servet ve refahı temin hususunda şimdiye kadar çıkan kanunların en mühimmi" olarak tanımladığı 1482 sayılı kanunla Sular Umum Müdürlüğü'ne dönüştürülerek on iki yıl süresince kullanılmak üzere 100 milyon lira tutarında geniş bir bütçe tahsis edildi.¹² Sular Umum Müdürlüğü, hidrolojik araştırmaların daha etkin bir şekilde gerçekleştirilmesinde ve su altyapılarının planlanması ve inşasında önemli bir aktör haline geldi. Kısacası yönetici kadro, devletin ülkedeki su kaynakları üzerindeki hegemonyasını sürdürmesini ve pekiştirmesini sağlayacak yasal düzenlemeleri yapmış, bir ulusal hidrolik misyon oluşturmuş ve bu misyona su altyapı işlerini hayata geçirmek üzere geniş bir bütçe tahsis etmişti. 1930'ların başında, genç ve azimli su mühendisleri ve teknisyenlerinden oluşan on sekiz etüd ekibi, su coğrafyasını incelemek, hidrolojik ve meteorolojik gözlemler yapmak ve su potansiyeli hakkında bilgi toplamak üzere Anadolu'nun dört bir yanındaki nehir havzalarına gönderildi. "Su istikşaf postası" adı verilen bu etüd ekiplelerinin topladıkları veriler ve hazırladıkları raporlar analiz edilerek değerlendirildi.¹³

1930'ların ortalarına gelindiğinde, Avrupa'daki otarşik rejimlerin yükselişi ve devam eden küresel ekonomik krizin de etkisiyle "kendi kendine yeten varıl bir ülke" biçiminde tanımlanacak doktriner görüş önem kazandı. Buğday, şeker ve pamuk başta olmak üzere sulama gerektiren tarımsal ürünlerin artışına önem verilmesiyle rejimin devletçi iktisadi politikasının ve bayındırlık işlerinin belkemiğini oluşturan demiryolu siyasetinin yanında su siyaseti de ön plana çıktı. *Cumhuriyet*'ten Ali Süreyya bir yazısında su siyasetinin demiryolu siyaseti kadar önemli olduğunu, hatta ileride belki demiryolu siyasetinden de üstün tutulacağını belirterek şöyle demişti: "Türk elinde toprağın altındaki ve üstündeki bütün sular inzıbat altına alınacak, birikmiş olanlar akıtılmak ve birikmemiş olanlar toplanmak yol ile tarladaki Türk mahsullerine can vermeğe gönderilecektir."¹⁴ Nitekim 1936 yılı, Cumhuriyet Türkiye'sinin hidrolik misyonu açısından dönüm yılı oldu. "Büyük Su Davası"nın resmen ilan edilmesiyle Sular Umum Müdürlüğü on iki taşra dairesinden oluşacak şekilde yeniden yapılandırıldı. 1938 yılında daire sayısı on dokuza çıkarılacaktı.¹⁵ 12 Şubat 1937'de 3132 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle, Anadolu'nun dört bir yanındaki hidrolik altyapıların projelendirilmesi, inşası ve onarımı için beş yıl süresince kullanılmak üzere Bayındırlık Bakanlığı'na 31 milyon lira ek ödenek tahsis edildi.¹⁶ 8 Ağustos 1941'de 4100 sayılı ek kanunla da planlanan hidrolik projelerin tamamlanması için Bayındırlık Bakanlığı'na 50 milyon lira ek ödenek verildi.¹⁷

¹² T.C. Resmî Gazete, no. 1206, 3 Haziran 1929, 7432; Necmeddin Sadık, "Rahmet ve Bereketi Semadan Beklemiyelim!", *Akşam*, 16 Nisan 1929; Ali Tanoğlu, "Türkiye'de Su İşlerinin Bugünkü Durumu ve Türkiye'nin Su Davası", *Türk Coğrafya Dergisi* 3-4 (1943): 289; İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Cumhuriyetin Harcı 2 - Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), 217.

¹³ Galip Büyükyıldırım, "Akarsu İstikşaf Seferberliği ve Genç Cumhuriyet'in Mühendisleri", *Türkiye Mühendislik Haberleri* 44 (2008): 42-46.

¹⁴ Ali Süreyya, "Çubuk Bentleri", *Cumhuriyet*, 9 Kasım 1932.

¹⁵ "Cumhuriyet Hükümeti Zamanında: Su Siyaseti", *İktisadi Yürüyüş*, 30.

¹⁶ T.C. Resmî Gazete, no. 3538, 19 Şubat 1937, 7713; *Ulus*, 13 Şubat 1937; Tanoğlu, "Türkiye'de Su İşlerinin", 290.

¹⁷ T.C. Resmî Gazete, no. 4885, 13 Ağustos 1941, 1546; *Tan*, 11 Ağustos 1941; *İkdam*, 12 Ağustos 1941; *Vakit*, 20 Ağustos 1941; Tanoğlu, "Türkiye'de Su İşlerinin", 291.

Tabiatın Patolojilerinden Kurtulmak

Tarihin eski dönemlerinden itibaren nehirlerin taşmasıyla oluşan sulak alanlar ve bataklıklar insan yerleşimi için uygun olmayan, sağlık açısından zararlı, ekonomik anlamda değersiz, bu nedenle ortadan kaldırılması gereken yerler olarak görülmüştü. Tabiatın bu "kusurlu" alanlarını kurutarak veya başka yöntemlerle radikal dönüşüme tabi tutmak, on yedinci yüzyıldan itibaren hidrolik mühendisliğinde kat edilen ilerlemeler ve özellikle de hidrolojinin, Mark Cioc'un ifadesiyle bir "nehir bilimi" olarak gelişmesiyle mümkün olmuştu.¹⁸ Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı yerlerinde de her boyutta ve şekilde sulak alanlar ve bataklıklar vardı. Batı'da olduğu gibi Osmanlı'da da bu alanların ıslah edilerek ekilebilir, yaşanabilir ve vergilendirilebilir arazilere dönüştürülmesi fikri on dokuzuncu yüzyılda yaygınlaştı. Osmanlı Devleti'nin gitgide "çürüme, kokuşma ve hastalıkların üreme alanı"¹⁹ olarak gördüğü sulak alanlar ve bataklıklar on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde dönemin hidrolik mühendislik tekniklerinin el verdiği ölçüde ıslah edilmeye başlandı.²⁰

Sulak alanların sıtma ve diğer hastalıkların kol gezdiği sağlıklı, bakımsız ve verimsiz topraklar olarak algılanması ve bunların tarım arazisine dönüştürülmesi gerekliliği, yirminci yüzyılın başlarında daha da belirginleşti. Özellikle iki dünya savaşı arası döneme hâkim olan bu söylem aslında, kalkınma ve ilerleme ülküsü doğrultusunda bu marjinal toprakların, ulusların zihinsel ve fiziksel haritalarından silme görev ve sorumluluğunu devlete yükleyen, bir nevi "tabiat üzerinde ulus" (*nation over nature*) anlatısının bir unsuruymuştu. Bu dönemde, çeşitli hükümetler bataklıkları, George Vlachos'un ifadesiyle, "tabiatın ehlileştirilmesi ve istifade edilmesi gereken patolojileri" olarak görmüş ve bunları tabiatın pençesinden kurtarmaya çalışmıştı.²¹ Kemalistler de benzer bir biçimde tabiatı ulusal amaçlar doğrultusunda ehlileştirme mücadelesini, yaygın modernist söylemle bütünlendirdi.

Erken Cumhuriyet Türkiye'si'nin farklı bölgelerinde arazi ıslahı, daha önce benzeri görülmemiş bir emek, sermaye ve teknoloji seferberliği gerektirmekteydi. Modernleşme ve ilerleme arzusu belirgindi; ancak teknoloji, insan gücü ve maddi kaynaklar sınırlıydı. 1920'lerin ortalarından itibaren, mahalli halka bataklık ıslah işlerinde mükellefiyet getirildi ve 15 ila 65 yaş arasındaki erkekler Anadolu'nun dört bir yanında kanal kaz-

18 Mark Cioc, *The Rhine: An Eco-biography, 1815-2000* (University of Washington Press, 2002).

19 Semih Çelik ve Christina Luke, "Of Wetlands and Reclamation Regimes: Climate Change, Social Upheaval, and Political Practice in Western Anatolia in the Long Nineteenth Century", *Winds of Change: Environment and Society in Anatolia*, yay. haz. Christopher H. Roosevelt ve John Haldon, (İstanbul: Koç University Press, 2022), 252.

20 Osmanlı son döneminde hidrolik mühendisliği ve bataklıkların kurutulması hakkında güncel bir çalışma için bkz. Özkan Akpınar, "Reclaiming the Empire: Environment, Marshes and Hydraulic Engineering in the late Ottoman Period", (Doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2020).

21 George L. Vlachos, "From Slavic Swamp to Promised Land. Social and Environmental Engineering in a Southern Macedonian Swamp, 1913-1936", *A New Ecological Order. Development and the Transformation of Nature in Eastern Europe*, yay. haz. Stefan Dorondel ve Stelu Şerban (Pittsburgh: Pittsburgh University Press, 2022), 46. Avrupa'da yirminci yüzyıl boyunca bataklıkların ıslahını karşılaştırmalı olarak inceleyen güncel bir çalışma için bkz. Katja Bruisch ve Liesbeth van de Grift, "Reclaiming the Land: The Drainage Paradigm and the Making of Twentieth-Century Rural Europe", *Living with the Land: Rural and Agricultural Actors in Twentieth-Century Europe – A Handbook*, yay. haz. Liesbeth van de Grift, Dietmar Müller ve Corinna Unger (Berlin: DeGruyter, 2022), 37-60.

ma ve drenaj işlerinde çalıştırıldı. Yönetici seçkinlerin ekilebilir araziler yaratmak için mümkün olduğunca fazla miktarda bataklık alan kurutma hırslarının bedelini sabahtan akşama kadar diz boyu çamur ile bataklıkta çalışan binlerce işçi ödedi. Resmi tarih, rejimin tabiatı disipline etme sürecinin bedelini bedenleriyle ödeyen işçi kafilelerini yazmadığı için bu insanların bataklıklarda sıtma, kolera ve tifüs gibi hastalıklara ne derece maruz kaldıklarının detaylarını bilemiyoruz.

[Görsel 2]
Küçük Menderes
Havzası'nda kanal
açma çalışmaları
Kaynak: "Su
İşlerimiz", *Bayındırlık
İşleri Dergisi* Yıl: 3
Sayı: 5 (Birinciteşrin
1936): 82.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde bataklıkların ıslahı için yapılan girişimlerin birbiriyle örtüşen üç temel amacı olduğu öne sürülebilir. İlk amaç, yirminci yüzyılın ilk yarısında ülkedeki ölümlerin en önemli nedenlerinden olan sıtmayı ortadan kaldırmaktı. Devlet, sıtmanın yok edilmesini sağlıklı bir ulus inşası için bir reçete olarak görüyordu ve bu mücadelede bataklıkların kurutulmasına büyük önem atfediyordu. Resmi kayıtlara göre, 1920'lerde Anadolu'nun hemen her bölgesinde her üç ila dört kişiden biri sıtmaya yakalanmış durumdaydı. Kıyı ovaları, nehir vadileri ve bol sulu yerler gibi nem oranının yüksek olduğu bölgelerde enfeksiyon oranı daha da yüksekti. Örneğin 1925 yılında Adana'da şehir merkezindeki nüfusun yüzde 51,8'i, çevre köylerde ise 92,3'ü sıtmaya yakalanmıştı.²² Sıtma vakalarının bu derece yoğun olması Adana'yı, Chris Gratien'in ifadesiyle "sıtma araştırmaları ve tedavisi için bir laboratuvar" haline getiriyordu.²³ Kemalist hükümet, Anadolu'dan sıtmanın kökünü kazımak için geniş çaplı bir kampanya başlattı. Tüm mali kaynaklarını ve lojistik imkanlarını seferber eden hükümet, sıtmanın sınırlarını belirlemek ve sıtma ile mücadele yollarını araştırmak için komisyonlar kurdu; kongreler organize etti; raporlar ve haritalar hazırladı.²⁴ 13 Mayıs 1926'da çıkarılan 839 sayılı Sıtma Mücadelesi Kanunu, daha sonra yayımlanan bir dizi tüzük ve yönetmelikle birlikte erken Cumhuriyet Türkiye'si'nde sıtma ile mücadelenin yasal çerçevesini oluşturdu.²⁵ Bu yasal çerçeve dahilinde ülkede sıtma kontrol bölgeleri oluşturuldu; bu bölgelerde ulusal sıtma ile mücadele ekipleri görevlendirildi.²⁶ Sahada sıtma ile savaşı yürüten ve laboratuvar şefleri, doktorlar, sağlık görevlileri ve sıtma kontrol çalışanla-

²² Fatih Tuğluoğlu, "Türkiye'de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)", *Türkiye Parazitoloji Dergisi* 32, no. 4 (2008): 355.

²³ Chris Gratien, *An Environmental History of the Late Ottoman Frontier* (Stanford University Press, 2022), 181.

²⁴ Tekeli ve İlkin, *Cumhuriyetin Harcı*, 134-35.

²⁵ Tekeli ve İlkin, *Cumhuriyetin Harcı*, 136.

²⁶ Sıtma kontrol bölgelerinin sayısı 1925'te üç iken, 1930'da ona, 1944'te de on dokuz çıkmıştı. Bkz. Tekeli ve İlkin, *Cumhuriyetin Harcı*, 139-40.

rından oluşan bu mücadele ekipleri köy köy dolaşarak sıtmaya karşı sıhhi ve profilaktik önlemler uyguladı. Sonuç olarak, 1940'ların sonunda enfeksiyon ve ölüm vakalarında kayda değer bir azalma oldu.

Konuya tersten bakıldığında sıtma, nüfusun iyileştirilmesi adına devlete hukuk, bilim, teknoloji ve tıbbi uygulamalar yoluyla topluma ve özel alana müdahale etme yetkisi vermişti. Gratien'in de belirttiği gibi sıtma mücadelesinde "yurttaşların ve sivrisineklerin izlenmesi iç içe geçmişti".²⁷ Sıtma, nüfusu ve çevreyi gözlemlemede ve ülkeye ve topluma nizam vermede devlet için uygun bir araçtı. Diğer bir ifadeyle sıtma, devletin coğrafya ve insanlar üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmasını sağlamıştı. Kemalist rejim, sıtma mücadelesiyle bir yandan vatandaşları iyileştirirken diğer taraftan tabiatı ehlileştirme fırsatı yakalamıştı. Sıtma sayesinde bataklik toprakları steril ortamlara, hastalıklı bedenleri de sağlıklı bireylere dönüştürme imkânı doğmuştu.

Erken Cumhuriyet yöneticilerinin hidrolik altyapılar aracılığıyla bataklikları ıslah etme çabalarında ikinci amaç bu alanları tarıma elverişli hale getirmektir. Elbette bataklikları verimli topraklara dönüştürmek, tarımsal üretimin yoluyla gelirlerin artması anlamına gelecekti. Dolayısıyla, tarımsal potansiyelin özellikle yüksek olduğu bölgelerde bulunan batakliklar ve sulak alanlar öncelikli olarak kurutulacaktı. Bu bölgelerden biri Bursa Ovası'ydı. Hükümet, 1929 yılında Alman inşaat mühendisi Walther Kunze'nin denetiminde Bursa Ovası Islah Projesi'ni başlattı. Proje kapsamında, Uludağ'dan gelen Aksu, Karapınar, Deliçay, Kaplıkaya ve Gökdere gibi dere ve çaylar taşkın tehlikesini azaltmak için ıslah edildi. Debinin yüksek olduğu darboğazlarda bentler, setler ve kanat duvarları inşa edildi. Ayrıca, akıntı yönünde hareket eden kaya ve çakılları toplamak için bu tür yerlere sediment kapanları yerleştirildi. Nilüfer Çayı'nın yatağı değiştirilerek Bursa Ovası'nın su altında kalması önlenmiş, böylece ova daha fazla ekilebilir hale getirilmişti. Projenin bir diğer bileşeni de Bursa'nın kuzeyinde en az 1.000 hektarlık bir alanı kaplayan Serme, Kazıklı ve Iğdır batakliklarının kurutulmasıydı. Bunun için dere ve çaylardan batakliklara akan suların yönü iki kanal ve birkaç akıntı hendeği vasıtasıyla değiştirildi. Bu iki kanalda ana kanal 16 km uzunluğundaydı ve Narlıdere ile Deliçay'ı birbirine bağlıyordu. Güney kanalı ise 11 km uzunluğundaydı ve Gölbaşidere'den Deliçay'a kadar uzanıyordu. Her iki kanal da doğu-batı yönündeydi ve Uludağ'dan gelen suları yakalamayı ve bataklikların yukarıdan taze tortu ve su katmanları almasını önlemeyi amaçlıyordu.²⁸ Bursa Ovası Islah Projesi 1930'ların ortalarında 2,8 milyon lira maliyetle tamamlandı. Yeni ıslah edilen 8.000 hektar arazi, hektar başına 500 lira gibi sembolik bir ücret karşılığında topraksız köylülere, mübadillere ve muhacirlere dağıtıldı.²⁹ Bursa Ovası'ndaki arazilerin ıslah edilmesinin ardından, Uluabat Gölü ve Manyas Gölü çevresindeki taşkın yataklarını sulayan Kırmastı, Kocaçay ve Susurluk nehirleri ıslah edildi. Drenaj kanalları, bentler ve hendeklerin inşası, bu nehirlerin sularının düzenlenmesini sağladı ve daha önce yerleşim ve tarımsal üretim için uygun görülmeyen arazilerde tarımı teşvik etti.³⁰

²⁷ Gratien, *The Unsettled Plain*, 198.

²⁸ Walther Kunze, "Die Trockenlegung der Sümpfe und die Hochwasser-Regulierung in der Brussa-Ebene", *Bautechnik* 16 (1938): 110-14; "Su İşlerimiz", *Bayındırlık İşleri Dergisi* Yıl: 3 Sayı: 5 (Birinciteşrin 1936): 79-80; Tanoğlu, "Türkiye'de Su İşlerinin", 292.

²⁹ Tanoğlu, "Türkiye'de Su İşlerinin", 292.

³⁰ Tanoğlu, "Türkiye'de Su İşlerinin", 293.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde arazi ıslahı girişimleri Anadolu'nun peyzajını derinden dönüştürdü. 1925 ve 1936 yılları arasında toplam 25.155 hektarlık bataklık alan kurutularak ıslah edildi. 1937 ve 1944 yılları arasında kurutulan 21.363 hektarlık alanla beraber yaklaşık olarak Kemalist dönemin hemen hemen tamamına tekabül eden 1925-1944 yılları arasında 46.518 hektar bataklık alan kurutulmuş oldu.³¹

Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde bataklıkların yoğun drenaj ve ıslahında, sıtma ile mücadelede destek ve verimli tarım alanları yaratma çabasının yanında üçüncü bir amaç da iç ve dış göçmenlerin iskânı ve asimilasyonunu kolaylaştırmaktı. Ayrıca, İtalya, Almanya, İsrail gibi ülkelerdeki kırsallaştırma projelerinden esinlenen Kemalist rejimin iskân ve ülke içi kolonizasyon düşünce ve uygulamaları, kırsalda nüfus artışını teşvik etmeyi, tarımsal üretimi cazip hale getirmeyi ve kırdan kente göçü engellemeyi amaçlayan köycülük siyasetinin de bir parçasıydı. Osmanlı Devleti'nin geçmişte yaptığı gibi Cumhuriyet yönetimi de ıslah edilerek kazanılan yeni topraklarda sıfırdan köyler kurdu ve on binlerce mübadil, muhacir ve topraksız köylüyü bu köylere yerleştirdi. Bir diğer ifadeyle, bataklıkların kurutulması ve toprağın şenlendirilmesiyle mülteci, göçmen ve aşiretlerin ait oldukları yaşam ortamından farklı bir ortama, -genellikle de askeri nizamı andıran bir biçimde- nakledilme süreçleri iç içe geçmişti. Örneğin 1937 yılında devlet Aksaray vilayetinde bataklık alandaki 10.000 hektar araziyi mübadil ve muhacirlere tahsis etmişti.³² Bu arazinin 8.000 hektarlık kısmını kaplayan bataklık kurutulduktan sonra 400 haneli bir köy kurulmuş ve 10.000 ağaç dikilmiş; böylece yerleşimciler için bir gelir kaynağı (varidat membaı) sağlanmıştı.³³

Marco Armiero, Roberta Biasillo ve Wilko Graf von Hardenberg, İtalyan faşizmini çevre tarihi perspektifinden ele aldıkları *Mussolini's Nature* [Mussolini'nin Tabiatı] adlı çalışmalarında, Mussolini'nin ıslah planının "propaganda bakımından, vahşi olanı normal olana, doğal olanı gündelik olana dönüştüren bir savaş" olduğunu ileri sürüyor ve savaş fikrinin faşist retorikte aynı zamanda temelde sömürgeci bir fetih niteliği barındırdığını söylüyorlar. Kemalizm'de de Anadolu peyzajının suya karşı bir savaş verilerek fethedilerek dönüştürülmesini ve bu dönüşen ortamlara yerleşimcilerin iskân edilmesini savunan bir retorik mevcuttu. Çalışmanın başında Ahmet Emin Yalman'dan alıntıladığım, marjinal bölgeleri suyun işgalinden kurtarmaya, tabiata hükmetmeye ve onu ehlileştirmeye çağrı yapan, bu sorumluluğu üstlenen cesur insanları yücelten çağrışımlarla dolu yazısında da bu retorik görmek mümkün. Kısacası, Kemalist rejim iskân siyasetiyle, göçmenlere yerleşecekleri bir vatan, işleyebilecekleri toprak ve yaşamlarını sürdürebilecekleri ekonomik araçlar sağlarken onları aynı zamanda Anadolu coğrafyasına bağlayacak birleştirici bir vizyon sunmaya çalışmıştı. Bu bağlamda, ıslah edilerek tarıma ve yerleşime açılan sulak alanlar ve bataklıklar modern hidrolik mühendisliği teknolojisinin yanında devlet ideolojisiyle bağdaşan toplum mühendisliğinin uygulandığı alanlardı.

31 Tekeli ve İlkin, *Cumhuriyetin Harcı*, 140 ve 144.

32 *Akşam*, 5 Mayıs 1937.

33 *Ulus*, 14 Kasım 1937.

Başkente Hayat, Ulusa Umut Veren Su

Cumhuriyetin ilan edildiği günlerde Ankara, su kaynakları yetersiz, kurak bir yerdi. Yaklaşık 25.000 kişilik nüfusuyla bir kasabadan hallice görünümüne sahip şehir, başkent ilan edildikten sonra hızlıca büyümüş; 1927 yılına gelindiğinde nüfusu üç katına çıkarak 74.000'e, 1935 yılında da 123.000'e ulaşmıştı.³⁴ Alman şehir plancısı Hermann Jansen tarafından hazırlanan master plana göre, Ankara'nın 1980 yılına kadar 157.000 nüfusa ulaşacağı ve bu nüfusun ihtiyacını karşılamak için kişi başına günlük ortalama 153 litre suya ihtiyaç duyulacağı tahmin ediliyordu. Bu da saniyede en az 278 litre şebeke suyunun temini anlamına geliyordu. Ancak şehrin doğusundaki Kosunlar Köyü ve güneydoğusundaki Elmadağ civarındaki mevcut kaynaklar saniyede sadece 62 litre su sağlayabiliyordu.³⁵

Türkiye Cumhuriyeti'nin hızla büyüyen başkenti su sıkıntısı çekerken Batı dünyasında kentlere su tedariki için büyük ölçekli barajlar ve hidrolik altyapıların inşası hız kazanmıştı. Tabiat üzerinde ulus söyleminin baraj inşası bağlamında da etkili olduğu bu dönemde, Kemalist yöneticiler Ankara yakınlarında bir baraj inşası için kolları sıvadılar. Yapılması düşünülen baraj, hızla büyüyen başkentte yüzyıllardır süregelen su kıtlığına son verip onu modern ve steril bir kente dönüştürmekle kalmayacak, aynı zamanda "doğayı ehlileştirme, kontrol etme ve disipline etmek için modernist arayış"ı da ifade edecekti.³⁶ Sakarya ve Kızılırmak gibi iki büyük nehir havzası arasındaki avantajlı coğrafi konumuna rağmen hükümetin bu nehirlerden Ankara'ya su temin etme düşüncesi; sermaye, teknoloji ve işgücü yetersizliği nedeniyle tasarıdan öteye geçemedi.³⁷

1929 yılına gelindiğinde Kemalist yönetim, Ankara'ya su tedariki için şehre yakın mesafede bulunan Çubuk Çayı'na bir baraj inşasını değerlendirdi. Nafia Vekaleti'nin hazırladığı üç raporun ve ilk etütlerin tamamlanmasının ardından devlet bir ihale açtı. 2.324.229 lira bedelle ihaleyi kazanan mühendis Tahsin İbrahim ile 1 Aralık 1929 tarihinde 19 maddeli bir mukavele imzalandı.³⁸ İnşaatı denetlemek üzere Almanya'dan deneyimli inşaat mühendisleri Walther Kunze ve Heiden Berger görevlendirildi.³⁹ Müteahhitler başlangıçta, Osmanlı döneminde yapılan bentler ve rezervuarlarda olduğu gibi taş dolgu tekniğiyle bir baraj inşa etmeyi planlamışlardı. Ancak inşaatta görev alan ve kaynaklarda "Mösyö Sapot" olarak geçen, aynı zamanda İstanbul Üniversitesi'nde coğrafya ve jeoloji profesörü olan Ernest Chaput bir rapor hazırlayarak müteahhitleri, denetim ekibini ve bakanlığı yurtdışından çimento ithal ederek beton bir baraj inşa etmenin daha az maliyetli olacağına ikna etti.⁴⁰ Beton konstrüksiyonun daha ucuz ol-

³⁴ Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey* (Londra: Routledge, 2002), 91.

³⁵ CA, 30.1.0.0.122.774.1, Ekim 1934; Azmi Pınar, "Ankara Su Süzgeci", *Bayındırlık İşleri Dergisi* 10 (Mart 1937): 56.

³⁶ Maria Kaika, "Dams as Symbols of Modernization: The Urbanization of Nature Between Geographical Imagination and Materiality", *Annals of the Association of American Geographers* 96, no. 2 (2006): 276.

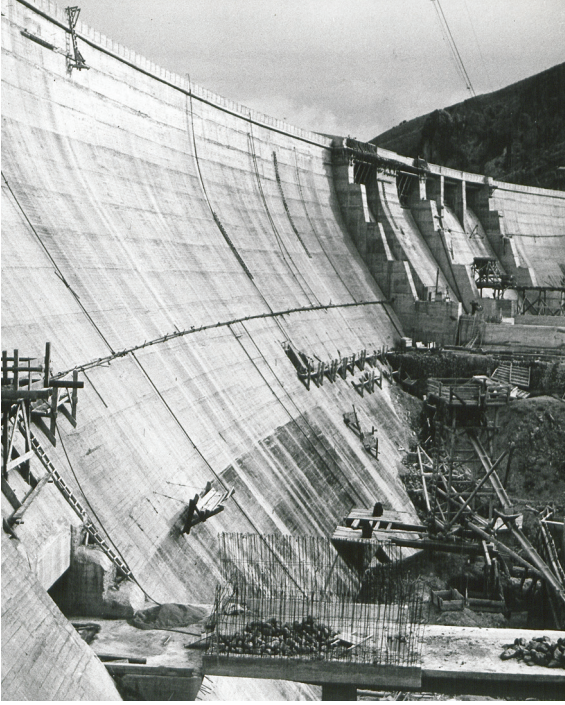
³⁷ Azmi Pınar, "Ankara Su Süzgeci", 55.

³⁸ Bedri Ölçer, *Çubuk I Barajı* (Ankara: DSİ Matbaası, 1971), 25-31.

³⁹ Bedri Ölçer, *Çubuk I Barajı*, 23.

⁴⁰ Nafia Bakanlığı Sular U. M. Fen Heyeti, "Çubuk Barajı", *Arkitekt* 70-71 (Ekim-Kasım 1936): 282; "Çubuk Barajının Açılma Töreni", *Bayındırlık İşleri Dergisi* (Kasım 1936): 51; 39-40 ve 42-49; Laurent Dissard, "From Shining Icons of Progress to Contested Infrastructures: 'Damming' the Munzur Valley in Eastern Turkey", *Contested Spaces in Contemporary Turkey: Environmental, Urban and Secular Politics*, yay. haz. Fatma Müge Göçek (IB Tauris: Londra & New York), 232-33.

duğunun düşünülmesinin yanında teknik olarak daha gelişmiş olduğu ve görsel olarak da modern görüldüğü kabul ediliyordu. Ayrıca, Aslıhan Demirtaş'ın da bir makalesinde ifade ettiği gibi, "bir inşaat malzemesi ve tekniği olarak taş, Osmanlı geçmişiyle ilişkilendirilirken" betonarme malzeme modernlik ve ilerlemeyi temsil ediyordu.⁴¹ Kısacası betonarme baraj, ulus devletinin Osmanlı geçmişinden kopuşu ile modernleşme ve ilerleme ülküsünü sembolize edecekti.

[Görsel 3] Çubuk Barajı inşası, 1930

Kaynak: Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara
Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu, kayıt no. 1635

Çubuk Barajı'nın temel çukuru kazı çalışmalarına 1930 yılının Kasım ayında başlandı. Ancak çalışmalar başladıktan yaklaşık sekiz ay sonra müteahhitler, maliyetleri artıracak ve barajın yapımını geciktirecek teknik sorunlarla karşılaştı. Baraj inşasında görevli jeologlar ve mühendisler, kaolin kitlesine rastladılar ve barajın üzerine oturacağı ana kayanın tahmin edilenden daha derinde olduğunu tespit ettiler.⁴² Bu sorun, binlerce ton metreküp ek toprak kazılmasını ve inşaat mühendisliği açısından bazı ilave teknik çalışmaların yapılmasını gerektiriyor, dolayısıyla projeye ek maliyet getiriyordu. 1931 yılının Aralık ayına gelindiğinde dönemin Bayındırlık Bakanı Hilmi Uran, pazarlık usulü bir ihaleye çıkılmasını önerdi. Maliye Bakanı Abdülhaluk Renda'nın karşı görüşüne rağmen Bakanlar Kurulu, Uran'ın önerisini destekledi ve kendisine inşaat işleri için

ilave bir fon tahsis etti.⁴³ Temel için yeterli derinliğe inilmesinin ardından iki yıl gecikmeyle, 1932 yılının Ağustos ayında baraj gövdesinin temeli atıldı.⁴⁴ [Görsel 3]

Kemalist rejimin gözünde Çubuk Barajı, Cumhuriyet'in su imgesine derinden bağlılığını ve suyun genç ulusun modernliğini ve ilerlemesini sembolize ediyordu. Dolayısıyla,

⁴¹ Aslıhan Demirtaş, "Rowing Boats in the Reservoir: Infrastructure as Transplanted Seascape", *Landscapes of Development: The Impact of Modernization Discourses on the Physical Environment of the Eastern Mediterranean*, yay. haz. Panayiota Pyla (Cambridge, MA: Aga Khan Program at the Harvard School of Design), 23.

⁴² CA, 30.10.0/158.109.9, 12 Eylül 1931; Ölçer, *Çubuk I Barajı*, 36-37.

⁴³ Yüksel Özgen ve Recep Büyüktol, "Cumhuriyetin İlk Barajı: Çubuk Barajı (1929-1936)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 59 (Güz 2016): 92-93.

⁴⁴ "Çubuk Barajının Açılma Töreni", 51.

fiziksel olduğu kadar sembolik ve söylemsel öneme haiz bir su altyapı projesiydi. Bu yüzden yönetici seçkinler bedeli ne kadar olursa olsun barajı tamamlamaya kararlıydılar. Döneme hâkim ideolojik ortamda projenin ekonomik, ekolojik ve insani maliyetlerinin kamusal alanda konuşulması mümkün değildi.⁴⁵ Hemen tamamı Kemalist rejimin sözcüsü olan ulusal gazeteler, baraj inşaatının yavaş ilerlemesinden dolayı devlet yönetimine yönelik bir zafiyet algısı oluşmamasına gayret ediyorlardı. Barajda insan kaynakları ve finansal sıkıntılardan söz etmek yerine projenin boyutlarına, ilerleyişine ve vaat ettiklerine dair haberler yapıyorlar ve bir bakıma topluma gelecek için umut aşıyorlardı. Örneğin 27 Mayıs 1931'de *Hakimiyeti Millîye* gazetesi barajda toplanacak suların "bütün Ankara ovasını Sincan köyüne kadar irva ve iskaya müsait" olacağını yazıyor, barajın 1932 yılının Kasım ayında tamamlanacağını bildiriyordu.⁴⁶ Ancak haberin yayımlandığı tarihte henüz barajın toprak kazısı devam etmekteydi ve baraj gövdesinin temeli atılmamıştı. 9 Kasım 1932'de *Cumhuriyet*'teki bir yazısında Ali Süreyya inşa halindeki barajı "yerin bağları değilerek bulunan sağlam temel üzerinde beton bir kale" olarak tanımlıyor ve tamamlandığında çiftçinin "tabiate tâbi ve ona mağlup olan değil, tabiate tahakküm eden bir müstahsil" olmasını sağlayacağını öne sürüyordu.⁴⁷ 1935 yılına gelindiğinde baraj inşaatı tamamlanmamıştı; ancak gazeteler olumlu haberlerine devam etmekteydi. 28 Şubat'ta *Ulus*, "cümhuriyetin kurak bozkır üzerinde kurduğu ölmez eserlerden biri"nin Ankara'nın susuzluğunu sonsuza dek gidermeye yakın olduğunu yazıyordu.⁴⁸ 30 Mayıs'ta *Cumhuriyet*'te çıkan benzer bir haberde de barajın Ankara'da 200.000 kişiye, kişi başına günlük 200 litre su sağlayarak "Ankaranın su meselesi kökünden halledilmiş olacaktır" diyor.⁴⁹

Çubuk Barajı, Ankara'nın artan kentsel nüfusuna su sağlama vaadinde bulunuyordu; ancak baraj Ankara'ya içme suyu sağlama amacıyla tasarlanmamıştı. Zira baraj suyunun içilebilir olması için arıtılması gerekiyordu. Bunu sağlayacak olan filtre istasyonunun temeli, 10 Haziran 1935 günü Başbakan İsmet İnönü ve Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya tarafından atıldı.⁵⁰ Ankara'nın Dışkapı semtindeki istasyonun inşaatı, Alman firması Hochtief tarafından gerçekleştirildi. Günlük 24.000 metreküp su arıtma kapasitesine sahip olacak olan tesise sular baraj gölünden 0,60 metre çapındaki çelik bir boru ile iletilecek, burada havalandırılıp filtrelendikten sonra klorlanarak evlere dağıtılacaktı.⁵¹ [Görsel 4]

⁴⁵ Projenin ekonomik maliyeti bilinmemekle birlikte, öngörülen maliyetin iki katı olan yaklaşık dört milyon Türk lirasına inşa edildiği tahmin ediliyor. Nafta Bakanlığı Sular U. M. Fen Heyeti, "Çubuk Barajı", 282.

⁴⁶ *Hakimiyet-i Millîye*, 27 Mayıs 1931.

⁴⁷ Ali Süreyya, "Çubuk Bentleri", *Cumhuriyet*, 9 Kasım 1932.

⁴⁸ *Ulus*, 28 Şubat 1935.

⁴⁹ *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1935.

⁵⁰ *Ulus*, 11 Haziran 1935; *Cumhuriyet*, 11 Haziran 1935.

⁵¹ "Çubuk Su Süzgeçi İstasyonu", *Bayındırlık İşleri Dergisi*, Yıl: 2, S: 1 (Haziran 1935): 123-28; "Su İşlerimiz", *Bayındırlık İşleri Dergisi* Yıl: 3 Sayı: 5 (Birinciteşrin 1936): 79-80; *Ulus*, 3 Kasım 1936; Azmi Pınar, "Ankara Su Süzgeci", 54-60.

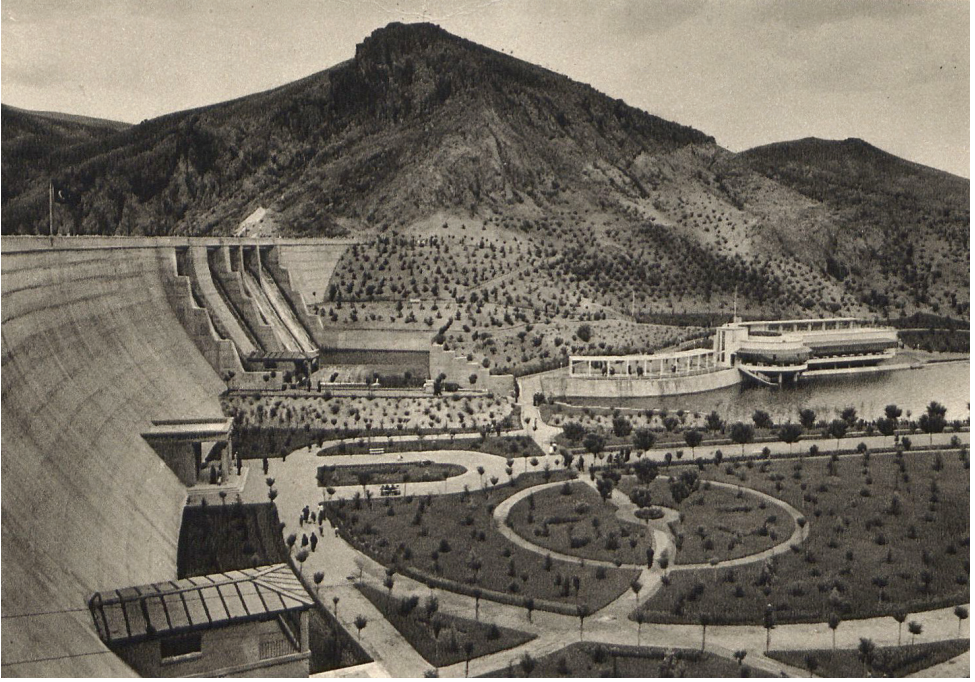

[Görsel 4]
Ressam Rahmi Pehlivanlı
tarafından tuvale aktarılan
Su Filtre İstasyonu
Kaynak: Levent Tosun
Koleksiyonu

1936 yılına girilirken Çubuk Barajı'nın inşası tamamlanmış ve su tutma işlemine geçilmişti. Mart ayı sonlarına gelindiğinde ise baraj rezervuarı büyük ölçüde dolmuştu.⁵² Çubuk Su Filtre İstasyonu inşası ise hızla devam ediyordu. 3 Kasım 1936 günü gelip çıktığında aralarında bakanların, askeri ve diplomatik erkânın ve üst düzey yetkililerin de bulunduğu yaklaşık 600 kişilik bir kalabalık, tarihi bir başarı anına tanıklık etmek üzere barajın kara kısmında toplanmıştı. Burada Başbakan İsmet İnönü kalabalığa hitaben, "Şimdi açacağımız bu mutlu eser gelecek nesiller tarafından memnuniyet ve sevinçle karşılanacaktır," dedi ve ekledi: "Ümit ederim ki bu eserin vücuda getirmek için çalışanların hepsini Türk milleti su gibi aziz tanıyacaktır." Kalabalıktan kopan alkış tufanının akabinde İnönü sözlerine şöyle devam etti: "Müsaade buyurursanız bu güzel eseri birlikte açalım ve göndereceği bol sularla Ankarayı şenlendirecek ve neşelendirecek olan bu hayırlı eserin işlemesine yol verelim". Açılış kurdelesini yine alkışlar eşliğinde kesen İnönü, makine dairesine geçerek suyun akışını sağlayacak çarkı çevirdi. Böylece Çubuk Barajı resmen hizmete açılmış, başkent Ankara da "sıhhi ve bol suya kavuşmuş" oldu.⁵³ [Görsel 5]

52 "Çubuk Barajı", *Servet-i Fünun (Uyanış)* 2065 (19 Mart 1936): 264-65.

53 *Son Posta*, 4 Kasım 1936; *Haber*, 4 Kasım 1936.

[Görsel 5] Çubuk Barajı, 1930'ların sonu

Kaynak: VEKAM Kütüphanesi ve Arşivi, Ankara Fotoğraf, Kartpostal ve Gravür Koleksiyonu, kayıt no. 1454

Çubuk Barajı ile Cumhuriyeti kuran kadrolar sadece Ankara'ya su veren bir yapı değil, aynı zamanda Anadolu'nun kuraklık ve susuzlukla özdeşleşen makus talihini değiştirecek ve Türk ulusunun gelecek tahayyülünü şekillendirecek bir imge inşa etmiş oldular. Filippo Menga, Tacikistan'daki Rogun Barajı üzerine yaptığı çalışmada, yönetici elitin "büyük bir hidrolik projenin sembolik değerini, kendi ulus fikrini inşa etmek ve yaymak ve iktidarını meşrulaştırmak için" kullanabileceğini gösterir ve "ulusal bir kimliğin inşası büyük bir barajın inşasıyla örtüşebilir; öyle ki barajın kendisi ulusal bir imge haline gelir" der.⁵⁴ Çubuk Barajı'nın da Menga'yı doğrularcasına, su altyapı inşası ile ulusal kimliğin nasıl iç içe geçtiğini ve birbirini nasıl güçlendirdiğini anlamak için iyi bir örnek olduğu söylenebilir. Devlet kurma ve ulus inşası süreçlerinde önemli bir rol oynayan baraj, vatandaşların "suyu sahiplenme duygusunu" şekillendirerek suyun da toprak gibi "ulusal kimliğin ayrılmaz bir parçası olduğunu" kanıtlamıştı.⁵⁵

Sonuç

Siyasi iktidarlar, barajlar ve diğer hidrolik altyapıları hegemonya inşa etmek, güçlerini ve meşruiyetlerini pekiştirmek, ulusal kimliklerini güçlendirmek ve ulusal sınırlar içinde daha fazla nüfuz sahibi olmak için kullanabilirler. Erken Cumhuriyet Dönemi bir

⁵⁴ Filippo Menga, "Building a Nation Through a Dam: The Case of Rogun in Tajikistan", *Nationalities Papers* 43, no. 3 (2015), 480.

⁵⁵ Jeremy Allouche, "The Multi-Level Governance of Water and State-Building Processes: A Longue Durée Perspective", *The Politics of Water: A Survey*, yay. haz. Kai Wegerich ve Jeroen Warner (New York: Routledge, 2010), 58.

yandan sulak alanların ve bataklıkların ıslah edilerek suya karşı bir mücadelenin ve-
rilmesine, diğer taraftan da “boşa akıp giden” suların dizginlenerek bunlardan istifade
edilmeye çalışılmasına sahne olmuştu. Yönetici seçkinler, hidrolik altyapılara, özelli-
kle de Anadolu bozkırının ortasında büyük bir baraj inşasına önem vermişler, bunlara
semboller ve değerler atfetmişlerdi. Su altyapı inşa siyaseti, Kemalist rejimin tabiata
ve topluma tahakkümünü meşrulaştırmak ve kurumsallaştırmak, ayrıca devrimin inşa
etme ve var etme coşkusu somut bir biçimde göstermek için önemli bir araç görevi
görmüştü. Döneme dair eylemler ve söylemler incelendiğinde su siyaseti üzerinden ta-
biatı “dizginleme” ve “dizayn etme” iradesi ve gücünün altını çizen, selefinin yapamadı-
ğını başarmaktan duyduğu gurur ve coşku olduğu görülebilir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhuriyet Arşivi (CA)

Gazeteler

Akşam

Haber

İkdam

Son Posta

T.C. Resmî Gazete

Tan

Ulus

Vakit

Kitap, Makale ve Tezler

“Cumhuriyet Hükümeti Zamanında: Su Siyaseti”. *İktisadi Yürüyüş* 45-46, 29 Ekim 1941, 30.

“Çubuk Barajı”. *Servet-i Fünun (Uyanış)* 2065, 19 Mart 1936, 264-265.

“Çubuk Barajının Açılma Töreni”. *Bayındırlık İşleri Dergisi*, Yıl: 3, S: 6, Kasım 1936, 51-57.

“Çubuk Su Süzgeçi İstasyonu”. *Bayındırlık İşleri Dergisi*, Yıl: 2, S: 1, Haziran 1935, 123-133.

“Su İşlerimiz”. *Bayındırlık İşleri Dergisi* Yıl: 3 Sayı: 5, Birinciteşrin 1936, 76-98.

10 Yılda Türkiye Nafiası, 1923-1933. İstanbul: İstanbul Matbaacılık, 1933.

Ahmad, Feroz. *The Making of Modern Turkey*. Londra: Routledge, 2002.

Akpınar, Özkan. “Reclaiming the Empire: Environment, Marshes and Hydraulic Engineering in the late Ottoman Period”. Doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2020.

Allouche, Jeremy. “The Multi-Level Governance of Water and State-Building Processes: A Longue Durée Perspective”. *The Politics of Water: A Survey*. Yay. Haz. Kai Wegerich ve Jeroen Warner, 45-67. New York: Routledge, 2010.

Blackbourn, David. *The Conquest of Nature: Water, Landscape, and the Making of Modern Germany*. Londra: Pimlico, 2016.

Bruisch, Katja ve Liesbeth van de Grift, “Reclaiming the Land: The Drainage Paradigm and the Making of Twentieth-Century Rural Europe”. *Living with the Land: Rural and Agricultural Actors in Twentieth-Century Europe – A Handbook*. Yay. Haz. Liesbeth van de Grift, Dietmar Müller ve Corinna Unger, 37-60. Berlin: DeGruyter, 2022.

Büyükyıldırım, Galip. “1925 Talimatnamesi, Türkiye’de Akarsu Ölçümlerinin Başlangıcı”. *Pamukkale Üniversitesi VI. Ulusal Hidroloji Kongresi Bildiriler Kitabı, 22-24 Eylül 2010*. Yay. Haz. Halil Karahan ve Orhan Baykan, 45-63. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, 2010.

Büyükyıldırım, Galip. “Akarsu İstikşaf Seferberliği ve Genç Cumhuriyet’in Mühendisleri”. *Türkiye Mühendislik Haberleri* 44, 2008, 42-46.

Büyükyıldırım, Galip. “Türkiye’de Su Mühendisliğinin Öncüsü, Türkiye Cumhuriyeti’nin 2. Bayındırlık Bakanı Süleyman Sırrı”. *Türkiye Mühendislik Haberleri* 453, 2009, 36-39.

- Cioc, Mark. *The Rhine: An Eco-biography, 1815-2000*. University of Washington Press, 2002.
- Çelik, Semih ve Christina Luke. "Of Wetlands and Reclamation Regimes: Climate Change, Social Upeaval, and Political Practice in Western Anatolia in the Long Nineteenth Century". *Winds of Change: Environment and Society in Anatolia*. Yay. Haz. Christopher H. Roosevelt ve John Haldon, 251-276. İstanbul: Koç University Press, 2022.
- Demirtaş, Aslıhan. "Rowing Boats in the Reservoir: Infrastructure as Transplanted Seascape". *Landscapes of Development: The Impact of Modernization Discourses on the Physical Environment of the Eastern Mediterranean*. Yay. haz. Panayiota Pyla, 16-36. Cambridge, MA: Aga Khan Program at the Harvard School of Design, 2013.
- Dissard, Laurent. "From Shining Icons of Progress to Contested Infrastructures: 'Damming' the Munzur Valley in Eastern Turkey". *Contested Spaces in Contemporary Turkey: Environmental, Urban and Secular Politics*. Yay. Haz. Fatma Müge Göçek, 229-257. Londra & New York: IB Tauris, 2018
- Gratien, Chris. *An Environmental History of the Late Ottoman Frontier*. Stanford University Press, 2022.
- Kaika, Maria. "Dams as Symbols of Modernization: The Urbanization of Nature Between Geographical Imagination and Materiality". *Annals of the Association of American Geographers* 96, no. 2, 2006, 276-301.
- Menga, Filippo. "Building a Nation through a Dam: The Case of Rogun in Tajikistan". *Nationalities Papers*, 43, no. 3, 2015, 479-494.
- Kunze, Walther. "Die Trockenlegung der Sümpfe und die Hochwasser-Regulierung in der Brussa-Ebene". *Bautechnik* 16, 1938, 110-14.
- Kurtiç, Ekin. "Sediment in Reservoirs: A History of Dams and Forestry in Turkey", *Transforming Socio-Natures in Turkey: Landscapes, State and Environmental Movements*. Yay. Haz. Onur İnal ve Ethemcan Turhan, 90-111. Londra: Routledge, 2020.
- Molle, François, Peter P. Mollinga ve Philippus Wester. "Hydraulic Bureaucracies and the Hydraulic Mission: Flows of Water, Flows of Power". *Water Alternatives* 2, no. 3, 2009, 328-349.
- Nafia Bakanlığı Sular U. M. Fen Heyeti. "Çubuk Barajı". *Arkitekt*, 70-71, Ekim-Kasım 1936, 275-282.
- Ölçer, Bedri. *Çubuk I Barajı*. Ankara: DSİ Matbaası, 1971.
- Özgen, Yüksel ve Recep Büyüktolu. "Cumhuriyetin İlk Barajı: Çubuk Barajı (1929-1936)". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 59, Güz 2016, 87-110.
- Pınar, Azmi. "Ankara Su Süzgeci". *Bayındırlık İşleri Dergisi* Yıl: 3, S: 10, Mart 1937, 54-60.
- Swynnedouw, Erik. "Modernity and Hybridity: Nature, Regeneracionismo, and the Production of the Spanish Waterscape, 1890-1930". *Annals of the Association of American Geographers* 89, no. 3, 1999, 443-65.
- Swynnedouw, Erik. "Technonatural Revolutions: The Scalar Politics of Franco's Hydro-Social Dream for Spain, 1939-1975)". *Transactions, Institute of British Geographers New Series* 32, no. 1, 2007, 9-28.
- Tanoğlu, Ali. "Türkiye'de Su İşlerinin Bugünkü Durumu ve Türkiye'nin Su Davası". *Türk Coğrafya Dergisi* 3-4, 1943, 288-308.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin. *Cumhuriyetin Harcı 2 - Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Tuğluoğlu, Fatih. "Türkiye'de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)". *Türkiye Parazitoloji Dergisi* 32, no. 4, 2008, 351-359.
- Vlachos, George L. "From Slavic Swamp to Promised Land. Social and Environmental Engineering in a Southern Macedonian Swamp, 1913-1936". *A New Ecological Order. Development and the Transformation of Nature in Eastern Europe*. Yay. Haz. Stefan Dorondel ve Stelu Şerban, 46-64. Pittsburgh: Pittsburgh University Press, 2022.
- Wester, Philippus. "Capturing the Waters: The Hydraulic Mission in the Lerma-Chapala Basin, Mexico (1876-1976)". *Water History* 1, no. 1, 2009, 9-29.
- Wittfogel, Karl A. *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power*. New Haven: Yale University Press, 1957.